

ARANKA GYÖRGY MAGYAR NYELVMŰVELŐ TÁRSASÁGA.

(Második és befejező közlemény.)

Erdekesek a kéziratgyűjtemény szépirodalmi művei is. Ezek részben régibb keletű munkák, részben pedig a társaságnak felajánlott művek, a melyek valószínűleg a társaság kiadásában jelentek volna meg. A régibb keletű kéziratok közül legnevezetesebb az 1699-ből származó *Bokros Jajszó kiáltás az az Kolosvár Városának szörnyű tüzzel való megégéséről szerzet siralmas Három Énekek. Mellyek közül Az két első Énekek, az másodszori égést, melly 1655. Esztendőben, Szent György Havának harmadik napján délután; Az harmadik pedig az 1697 dikben Pünkösöd Havának 6 dik napján véletlen és reménytelen történt égéseket példázzák* című kezdetleges vers. Az ismeretlen szerző az első énekben (30 hatsoros strófa) siratja Kolosvár pusztulását. A város lakói vétkeztek Isten ellen, ezért pusztította el a várost:

Isten ellen ki erősen
Meggüntetett, vétkeztél
Bűn hajhába s hajójában

Térés nélkül eveztlé;
Mély viziben, örvényiben
Alig hogy el nem vesztél — —

írja a költő. Szemére veti a lakosságnak, hogy hányszor intette őket a megtérésre, de szavai eredmény nélkül hangzottak el. Most már késő a bánat. A város minden ékessége, kincse elpusztult, még az istenháza is a lángok martaléka lett, de ez a pusztulás a város javára lesz:

Elromlása pusztulása
Néki léssen javára,
Mert hűségit erős hűtit

Proba kőre így vonzza,
Ha békével csendes szívvél
Tűrni tudná próbálta — —

Biztatja a város lakóit, hogy forduljanak Istenhez, kinek kezében van a segedelem. Építsék fel újból Isten házát és menjenek abban könyörgéssel, könnyes szemmel Isten elé és tegyenek fogadást, hogy elhagyják undok vétkeiket. Végül Isten áldását kéri az erősen sujtott városra:

Ki ostorát, s most próbáját
Rád botsáttá bal kőzből,
Orvoslásra s gyógyulásra,

Adgyon irat jobb kézből,
Téged szánni könyörölni,
Nézzen alá Mennyégből.

A második ének, a mely 28 négysoros versszakból áll, az elsőhöz hasonlóan tárgyalja Kolozsvár pusztulását. Siratja benne szép faragott kőből épült templomát, erős bástyáit, elnémult harangjait. Oda van már minden szépsége, pompája, ékessége. Isten büntetését látja a pusztulásban, melyet azért mért a lakosságra, mert nem akart a javulás útjára térni. Az Isten mindaddig szerette a zsidó népet, míg jámbor volt és az Úrnak tetsző életet élt, de mikor vétekbe süllyedt, elpusztította Jeruzsálemet, tüzrel pusztította el a híres templomot. Így jár majd Kolozsvár is :

Ha ez városnak nem lesz jobbulása, Mert eltapodtatik minden czifrasága
Egy kőnek a másón nem lesz maradása, Ott bé tellyesedik a Krisztus mondása.

A költő kéri Istent, szüntesse meg haragját, nézze el a bűnös lakosság sok vétkét s ne sujtsa többé ily keményen őket. Teljes bizodalommal a végtelen jóságú Isten irgalmasságában, nyugszik meg a költő és reméli, hogy a szenvedések véget értek. A harmadik ének a leghosszabb. Ez 48 négysoros strófában rajzolja le az 1697-iki tűzvészt. E verszetnek különös érdekességet az ad, hogy belőle részletesen megtudjuk, milyen nagy pusztítást vitt véghez ekkor a tűzvész. A tűz 1697 május 6-án délben tört ki a Kis Szamos partja mellett és néhány óra alatt elpusztult a város. Elpusztult a piacz, két templom a tornyokkal, öt harang és egy nagy óra. A tűz martaléka lett az egész Óvár az ott levő iskolával és két templommal, a ház, a melyben Hunyadi János lakott két fiával, Lászlóval és Mátyással, a Magyar-utca; tűzben veszett tizenöt ember, a monostor, a híd és a Szappan-utca is leégett. A lángok martaléka lett a plébánia az új kollégiummal egyetemben, a kis Mester-utca, a hídkapu, a Közép-utca, a bástyák, a majorok és kertek a Szamosig mind tönkrementek. A nagy tűz után két hétig állandóan égháboru volt, a mely állandó rettegésben tartotta az embereket, kivált pedig az asszonyokat, a kik közül többen az ijedelemtől idétlen magzatokat szültek. A vers alap gondolata: a bűnös lakosságot az Isten haragja sujtsa, megegyezik a két előbbinek alap gondolatával. Az éneket fohászokdás rekeszti be, a melyben a költő az irgalmas Istenhez esedezik, hogy fordítsa el haragját a súlyosan megbüntetett lakosságról. Költői értékük e verseknek nincsen, inkább történeti jelentőségük, különösen pedig az utolsónak, a mely a Tinódi módjára emlékeztető történeti hűséggel számol be a nagy szerencsétlenségről.¹

¹ Ez a harmadik ének rokon Misztótfalusi Kiss Miklós *Siralmas panasza*-val, mely ugyanerről a tűzvészről szól. E két ének sok tartalmi egyezést mutat, de megegyezik alap gondolatuk is. Misztótfalusi Kiss Miklós *Siralmas Panaszát* Gyalui Farkas adta ki újabban. (Kolozsvár, 1892.)

A társaságnak felajánlott művek közül egy drámai mű kelti fel leginkább érdeklődésünket. A darab címe: *A szép Abellina avagy a bölts öreg*. Egy érzékeny Játék öt felvonásban, mely is a Német Románból egészen szabadon vagon, és változásokkal kidolgozva. Szerzője gróf Bethlen Imre,¹ a ki Cramer regényéből merítette tárgyát és azt saját felfogása és a dráma követelményei szerint forrásától függetlenül alakította át. Az olvasóhoz intézett előszóból megtudjuk, hogy a szerző mily nagy jelentőséget tulajdonít a magyar színészetnek és mennyire örvend annak előrehaladásán. S miután eddig többen fordították a nevezetes német darabokat hazai nyelvre, ő is kedvet kapott »egy eredeti érzékeny játék« megírására. Kijelenti, hogy a Cramer regényéből vett anyagot önállóan dolgozta fel, s megjegyzi: »A szerző úgy nézi mint egy próbát, s annak fogvatkozásait a türelemnek palástyával bé fedeztetni kéri, de a kik természetek szerént hibákat keresgélni nagyító üveggel ezen kis szerzeménybe akarnának, azoknak azt javasolja, hogy tulajdon szerzemények által igazítsák meg őket. Így mind ő tanúságot vehet, mind pedig a Nemzeti Játsszósztin ujj eredeti Játék darabokkal ékeskedik.« A darab nem egyéb gyenge kísérletnél. A szerzőben több volt a lelkesedés a nemzeti játékszín iránt, mint a drámaiírói tehetség. Az öt felvonásra nyúló érzékeny játék tartalma a következő: Az első felvonásban alig történik valami. A szép Abellina, a megölt genovai dogenak leánya, siratja szerelmesét, Gibellót, a mikor megjelenik egy öreg ember és kijelenti, hogy Gibello volt atyjának gyilkosa. Az ismeretlen öreg eltűnik, Abellina elájul s mikor magához tér, megfogadja, hogy megbosszulja atyja meggyilkolását. A szín megváltozik. Amaldi grófot élteni a nép, Thura gróf pedig figyelmezteti, hogy Genova tőle várja boldogságát. Amaldi megfogadja, hogy önzetlenül fogja hazáját szolgálni. Dervill, Amaldi barátja figyelmezteti a nehézségekre, a melyekkel meg kell küzdenie. A következő szímben Abellina atyja sírjánál fogadást tesz, hogy bosszút áll a gyilkoson. Ekkor megjelenik Gibello szelleme, mire Abellina ismét elájul és a véletlenül föllépő Amaldi fogja karjaiba, a ki a lassanként magához térő szép leánynak szerelmet vall. A zürzaváros második felvonásból több mystikus jelenet után megtudjuk, hogy Abellina forrón szereti Amaldit és félti a jövőjét, de Amaldi megnyugtatja. Közben Dervill hírül hozza, hogy az öreg Lorenzo, Genua procuratora, meghalt. Amaldi Dervillel távozik, hogy a temetésre megtegye az intézkedéseket, a mikor fellép Walrám, genovai nemes, a ki Abellinát meg akarja győzni, hogy Amaldi őt nem szereti, de Abellina nem hisz rágalmazó

¹ Ferenczi Zoltán eredeti darabnak tartotta. V. ö. A kolozsvári színészet és színház története. V. ö. Perényi J. Gr. Bethlen Imre színműve. EPhK. 1917.

nyelvének. Az utolsó jelenetben Walrám banditákkal támad gróf Thurára, de ez megsebesíti. A kuszáltság még fokozódik a harmadik felvonásban. Amaldi Dervilltől megtudja, hogy a nép a holtnak hitt Wikondit visszavárja. Lorenzo temetésekor ugyanis leesett Wikondi koporsójának teteje, és ekkor vették észre, hogy a koporsóban egy báb fekszik. Walrám tovább folytatja aljas munkáját, felbérlí a megcsönkített Romillit, hogy ölje meg Abellinát. Amaldi, ki egy banditával ruhát cserél, bejön a banditák közé és itt értesül, mi készül ellene; erre leleplezi magát, a banditák rátámadnak, de végre is meghunyászkodnak és hűséget fogadnak neki. Az utolsó jelenetben tanuja vagyunk Romilli gyilkossági kísérletének. Eleinte habozik. Végre mégis rásüti pisztolyát Abellinára, de ugyanebben a pillanatban lép be Amaldi és elfogja a gyilkost. A negyedik felvonásban alig történik valami. A tanács az aljas Walrámot örökös száműzéssel büntette, de az öngyilkossá lett. Abellina örökös rettegésben él; arra kéri Amaldit, hogy menjenek más országba, a hol boldogian élhetnének egymásnak. Az ötödik felvonásban elég gyorsan halad a cselekmény a kifejlet felé. Amaldi Genova fejedelmévé lesz és ekkor tudja meg egy köfaragótól, hogy Wikondi Taddeus él és tőle levelet is hozott neki. A levélből megtudjuk, hogy Wikondi helyett egy bábót temettek el, ő pedig elhagyta Genovát, mert nem akart dogeja lenni. Keletre vándorolt, ott megtanulta a mágiát, a melylyel hazáján segített. Ő volt az a dráma folyamán több ízben megjelent titokzatos bölcs öreg, ki varázstudományával elvette az ellenségek erejét és védelemnek segítségére sietett. Kijelenti, hogy őt nem is látják többé, mert a mikor e levelet olvassa, ő már messze vitorlázik Genovától és életét a Libanuson akarja befejezni. Abellina boldogan bocsul Amaldi keblére.

A darab cselekvénye nem való drámai kidolgozásra. Meglehetősen kuszált és valószínűtlen történet, melynek főmozgatója, a titokzatos bölcs öreg. Az átdolgozó gondoskodott arról, hogy a történet legalább külső hatást érjen el. Van benne szellemjelenés, istenítéletidő, gyilkossági kísérlet, párviadal, tenger háborgása s több efféle külső hatást szolgáló eszköz. A milyen valószínűtlen és kuszált a cselekvény, épen olyan elhibáztottak a jellemek is. Egyik sem drámai. Cselekedeteik nem folynak akarati elhatározásukból. A körülmények és a bölcs öreg magiája kényszeríti őket szerepeik játzsására. Legvalószínűlenebb Abellina passiv alakja. Siránkozik, fél, remeg, míg végzeté a boldogság útjára vezet. A kezdő és a színpadi, még a dráma technikáját nem ismerő műkedvelő színműrónak minden fogyatkozása feltalálható a darabban, a mely Bethlen Imre első kísérleténél, *A póstatzúg, vagy a nemesen uralkodó indulatok* cz. kétfelvonásos (Ayrenhof után szabadon fordított, Marosvásárhelyen 1793-ban megjelent)

vígjátékánál semmivel sem sikerültebb. Az Aranka György iratai között található darab, egy idegen kéz lényegtelen javításaival, nyomtatásban nem jelent meg és Mérey jegyzékében (*Magyar játékszíni darabok lajstroma* 1796) sem fordul elő. Bayer sem említi a *Magyar drámairodalom történetében*. Mindössze egyetlen egyszer adták elő Marosvásárhelyen 1804-ben.¹ Az imént ismertetett érzékeny játékon kívül van a kéziratgyűjteményben Seelmann Károly károlyfehérvári városi tanácsos németből fordított darabjaiból (*Vailer és Aloysia*, 1791; *A maga mátkájáért ártatlanul halált szenvedett gróf Essex*; és *Fanni és Mandeville*, 1792) néhány mutatvány, a melyet Arankának küldött megismerés végett. E darabok mind ismeretesekek és a két első több ízben került előadásra is.

A verses művek közül, Kis Jánosnak már említett költeményein kívül, főlemlítjük Cserey Farkas *Ezen nyughatatlan világjátékán sok gonosz nyelveknek ártalmas tövissei között megfordult utazónak nem érdemlett séremléin kesergő énekét*, melyet szerzője 1799-ben a *Nyelvművelő társaságnak* küldött. E költeményben elpanaszolja a sok méltatlanságot, a mely őt az életben irigyeitől és a gonosz emberektől érte, de megnyugszik az Isten végtelen jóságában és igazságosságában :

Kétségbe nem esem; vagyok én is készen
 Ama kegyes orvos nem hagy 's vélem lészen,
 Ellenségim közül Szent Keze ki véssen,
 Irigym nyelvire majd zabolát téssen.
 Alázódjanak meg a' kik reám szóltak,
 S oly kíméletlenül ugattak tsaholtak,
 Pirullyanak, a' kik hamisat koholtak.
 S' ártatlanságomnak üldözői voltak.
 Sebeimtől talám még én is megválom
 Nyögődő szívemnek napját feltalálom,
 Világ ígérete tsak olyan mint álom,
 Hogy velem is játszott, valóba sajnálom.

E kéziratban maradt költeményt Szinnyei nem említi. Aranka a társaság munkáinak második darabjába szánta és hatása alatt a következő kis költeményt írta Cserey Farkas kéziratára :

Ez ének jó embereknek
 Illhetik ajakára,
 Kik akarnak az Egeknek
 Repülni kárpittyára.
 Mert Jók és Nagyok illy nótával
 Jutnak hív, név hegyén

Lelkek belső fájdalomával
 Életeknek végére.
 Készen tartsák bár lábokat
 Töviss közt nem kímélni
 S hajdani vidám dolgokat
 Bus nótával cserélni! —

Ugyancsak a társaság munkáinak II. darabjába szánta Aranka Péteri Takáts Józsefnek *Moháts vidékéről írt levél*

¹ Szept. 14. L. Ferenczi Z. A kolozsvári színészet, és színház története (1897), 524. l.

czímű költeményét és gr. Fekete Jánosnak, az *Orleansi szűz* fordítójának *A pütyöke éneke* című párbeszédés költeményét. Ezeken kívül van még néhány névtelen szerzőnk egy pár költeménye (*Az Istenhez, Panaszló ének, Bőjtre való farsangi tréfa*).

A társaság kiadványának II. kötetébe szánt prózai dolgozatok közül figyelmet érdemel Péteri Takáts Józsefnek *A hazai utazásról* című érdekes cikke, a melyben jó tanácsokkal szolgál az útra készülőknek. Meggyőzően érvel az utazás haszna és fontossága mellett és különösen szükségesnek tartja a hazai föld megismerését; szól az utazásra való előkészületről s felhívja az utazók figyelmét arra is, mit tanulmányozzanak leginkább utazásuk alkalmával, végül jó tanácssal látja el az utazókat az utazás közben történhető bajok, kellemetlenségek elhárítására, kikerülésére. Takáts cikke nemcsak hasznos olvasmány lett volna kortársai számára, de érdekes ma is, mert élénk világot vet a XVIII. sz. végének műveltségi viszonyaira. Ezekhez a kéziratokhoz tartozik még *A magyar szív is tud érezni* című lelkes hangú cikk, a mely a magyar nyelv művelésének fontosságát hangsúlyozza.

Nem kevésbé érdekesek azok a történelmi dolgozatok, a melyeket a társaság tagjai küldtek be Arankához a társaság elébe való terjesztés és közlés végett. A derék munkások ott találjuk magát Arankát is, a ki szakított magának időt történelmi tanulmányokra is. Különösen érdekelte az erdélyi vajdák története, a melyre Kovachich hívta fel figyelmét. Levéltári kutatásait *Erdélyi vajdák közül, a kik Szolnok vármegyei Ispányok voltak* cím alatt foglalta össze. A szorgalmas Seilmann Károly megírta a rendek történetét *Minden Európában, Ásiában és Afrikában volt és mostan virágzó vitéz Rendeknek (Ordóknak) Tüköre, avagy rövid leírása* címen. A 20 részből álló munka nevezetességét maga a szerző is kiemeli, mikor megjegyzi, ilyen munka más nyelven sem jelent még meg. Az adatokat tizenhét művön kívül a külföldről szerezte be és »főméltóságoktól« kapta. Thorwächter András,¹ a nagyszebeni származású evang. lelkész, a ki több értékes kéziratot mentett meg az egyésztől, egy latin nyelvű értekezésben *Dissertatiuncula super quaestione: num S. Rex Stephanus Transilvaniam solemniter armorum expeditione in suam potestatem redegerit, nec ne?* (1799) számol be a társaságnak tanulmányai eredményéről. Egy névtelen író latin versekbe foglalta a magyar királyokat 1000—1711-ig. A társaság kutató tagjainak szorgalmas munkásságáról tanuskodnak azok a feljegyzések, a melyekben összegyűjtötték és magyarázták az általuk felfedezett különféle, köveken, pénzekben és érmeken

¹ Trausch, Schriftsteller Lexicon III. 398. 1.

talált feliratokat. E téren kiválnak Aranyosi Kósa István, Székely Márton, Magyarai Kósa István, Cserey Farkas, Tertina Mihály, Soós Márton és Vay Ábrahámé.

A társaság fennmaradt kéziratái között találhatunk nagyobb számmal vegyes tartalmú, különböző ismeretköröket felölelő dolgozatokat, melyeknek ma már kevés a tudományos értékük, de érdekesek, mert belőlük láthatjuk, mily különböző tudományágakkal foglalkoztak a társaság buzgó tagjai. Ilyen munka mindjárt Németh Lászlóé: *A földképek készítésének története a mulófélben lévő század elejéig (1798)*. A terjedelmes készített Németh, a szerzőnek meglepő szakismereteiről és olvasottságáról tanuskodik. Fejtegetésének végén arra az eredményre jut, hogy százada a térképkészítés terén is oly előrehaladást tett, »hogy a megjelent mappáknak történetéhez különös könyv kívántatnék«. Az abrudbányai fakönyvről szóló cikk méltán sorakozik az előbbihez. Kováts Lőrincz Pál, abrudbányai bányászgazda a kolozsvári unitárius kollégium könyvtárba küldötte a nevezetes fakönyvet. E nevezetes régiség feltalálásának és lelőhelyének ismertetését foglalja magában a társaság munkáinak II. darabjába szánt értekezés. Nem kevésbé érdekes egy ismeretlen szerzőnek állattani munkája, mely az állatvilág rendszerét ismerteti; nyelvészeti szempontból is figyelemreméltó. Ugyanilyen Borszéknek Aranka György tollából származó ismertetése; különösen érdekes része a borszéki vízzel tett különféle próbák leírása. A társaságnak küldi Szalkai a Bécsben megjelent (1794) magyar nyelvű mezei gazdaságról szóló újságra írt megjegyzéseit. A bécsi újság több ajánlatot tesz a gazdáknak, így pl. a többek közt ajánlja a pamutfának, a sáfránynak termesztését, a sárén használatát stb., ezekre az ajánlatokra teszi meg Szalkai józan ítéletre valló megjegyzéseit. Becsületes és nemzetének javát célzó gondolkozását, mely bizonyos conservatív színű felfogásában nyilvánul, következő idézett verssorai is megvilágítják:

Czifra köntösöket soha nem szerettem,
Czifra ételekből jó ízűn nem ettem.
Czifra Asszonyoktól mindenkoron féltem,
Czifra beszédeket éppen megvettem.
A köntös ha egy szín úgy legjobban illik,
Sohan fött tehén hus mindenkor jól esik,
Legszebbnek az Asszony neglisében tetszik,
Szokott tiszta beszéd becsesebben hangzik. —

Abel Károly a ménestartásról mond el hasznos tudnivalókat tanulmányában, Seelmann Károly pedig a károlyfehérvári csillagvizsgáló tornyot ismerteti. Ez utóbbi dolgozat a társaság munkáinak második darabjában jelent volna meg. Vannak nyomok, a melyekből egy földrajzi lexikon gondolatára is

következtethetünk. A fennmaradt »utasító pontok« elárulják e munka tervezetét. Heydendorff Mihály (Conrad Mihály)¹ a nagyszorgalmú megyesi polgármester, ki meleg érdeklődéssel kísérte a társaság működését, német nyelven megírta Heydendorff generális életrajzát. Vizkeleti összeírja a Hunyad vármegyében található jaspis-fajokat. Egy kézirat Kolozsvárnak 1734-ből való leírását ismerteti, egy másik Vizaknai Briccius orvosdoktornak 1703—1715-ig terjedő naplójából őrzött meg feljegyzéseket. Érdekes az a kézirat is, a mely Zrinyi Miklós munkáival foglalkozik (*Török Afium, Vitéz hadnagy, Hadi jó rendtartás*): tartalmi és nyelvi szempontból ismerteti e munkákat. Aranka György ritkaságokat jegyzett ki hazai, és külföldi könyvekből és megjegyzéseket tesz Berzeviczy Györgynek *De commercio et industria Hungariae* (1797) cz. munkájára. E vegyes tartalmú iratok közt találjuk a bibliographiai szempontból értékes jegyzéket, a mely a göttingai könyvtárban található magyar vonatkozású műveket öleli fel.

Befejezésül még azt a néhány iratot ismertetem, a melyből kitűnik, hogy az *Erdélyi Nyelvművelő Társaság* munkásságának körét idővel ki akarta tágítani s valósággal egy tudós akadémia szervezését tervezte.

A mikor a Magyar Nyelvművelő Társaság működését megszüntette, a lelkes tagok egy kis csoportja nem szűnt meg a nemzeti művelődés előrehaladásán tovább fáradni. Aranka György folytonos izgatására végre 1806 február 26-án Marosvásárhelyen ismét összegyülekezett néhány lelkes hazafi, és ekkor vetődik fel egy alakítandó tudós társaság eszméje. Az alakuló gyűlés idejéül ugyanaz év márczius 5-ét jelölték meg. Ezen a gyűlésen Zeyk Dániel, gr. Teleki József, Cserei Miklós, Borosnyai János, Köteles Sámuel, Bolyai Farkas, Marosi Mihály adták be részint teljesen kidolgozott, részint pedig csak körvonalozott tervezeteiket, a melyekben a létesítendő tudós társaság szervezetét, munkakörét, czélját jelölték ki. Ezek közül a tervezetek közül fennmaradt Zeyk Dánielé, gr. Teleki Józsefé, Bolyai Farkasé, Marosi Mihályé; Cserei Miklós tervezetét visszavonta, Köteles Sámuel csak szóbelileg fejtegette tervezetét; két tervezet pedig ismeretlen szerző munkája.

Elsőnek Zeyk Dániel tervezetét tárgyalták. A tervezet czíme: *Egy Társaság Elintézete Hazánk Természeti, gazdasági és mesterségi productumainak, kereskedésének esmeretére; és az ezen Tárgyakban lehető jobbitások eszközésére nézve. Zeyk jeligeje: Nisi utile sit quod facimus, nulla est gloria.* A tervezet bevezető részében a szerző arról elmélkedik, hogy vala-

¹ L. Trausch, Schriftsteller Lexikon II. 148. Zimmermann, Handschriftliche Urkunden Sammlungen. Hermannstadt, 1884. Allg. Deutsche Biogr. XII. és Szinyei, Magyar írók. II. 107.

mely ország csak akkor erős, hatalmas, független, ha gazdaságilag és iparilag az. Külföldi példákra hivatkozva arra az eredményre jut, hogy kötelességünk hazánkat ily erőssé, hatalmassá tenni. Ez volna a megalakítandó társaság fő célja. E cél el is érhetjük, mert »hazánk a természetnek sok és hasznos ajándékaival bővölködvén, igyekeztünknek hasznos következtetését könnyen láthattuk» — írja a bevezető sorokban. Szükségesnek tartja ezért elsősorban alaposan megismerni hazánk állat- és növényvilágát, köveit, vizeit, fémeit; 2. az ország gazdasági viszonyait; 3. iparát; 4. kereskedelmét. Ki kell figyelmünket terjesztetni azokra az esetleges akadályokra, amelyek az előiraltak fejlődését esetleg meggátolják és módokat kitalálni az akadályok elhárítására, hogy minden téren egészséges fejlődés álljon be. Ezért szükséges a külföld hasonló körülményeit alaposan tanulmányoznunk, és ezért ajánlja, hogy a társaság szerezzé meg az idegen nyelveken megjelent ezen tárgyakat felölelő műveket és folyóiratokat. Szükségesnek tartja, hogy a társaság tegyen majd kísérleteket mind a gazdasági, mind az ipari élet terén, és ha valamely kísérlet bevált, eredménye pedig haszonnal kecsegtet, csak akkor valószínűsíték meg az országban. A kísérletek eredményeit havonként közölje a társaság nyomtatásban és bocsássa ingyen a haza polgárainak rendelkezésére. E cél elérésére az ország minden részében oly tagokra van szükség, 1. a kik az ország gazdasági, ipari, kereskedelmi viszonyait, terményeit figyelemmel kísérik és megfigyeléseik eredményeit a társasággal havonként közlik; 2. a kik a beérkezett tudósításokat összegezik, a társaság könyvtárára ügyelnek, a társaság anyagi ügyeit gondozzák és a kiadandó munkák kinyomtatásáról gondoskodnak; 3. a kik a külföldi munkákból, folyóiratokból a társaság célját előmozdító hasznos ismereteket egybegyűjtik és a társaság gyűlésein előterjesztik; 4. a kik kötelezve vólnának esztendőnkint négyszer gyűlést tartani, a beérkezett tudósításokat felülvizsgálni vagy bírálatra kiadni; 5. levelező tagokra, a kik a gyűlésekre írásban küldenék be jelentéseiket, és 6. pártoló tagokra, a kik anyagilag segítenék elő a társaság céljának elérését. Minden rendes tag köteles évenként munkásságának valami jelét adni. A tagokat a 4. pont alatt jelzett tagok választják. A gyűlések elnökeit a jelenlevők közt sorshúzás útján választják. A társaság tagjai közül minden gyűlésen küldessenek ki néhányan tanulmányútra a társaság költségén. A kiküldöttek tapasztalataikról a társaságnak kötelesek beszámolni. Ha más tagok is végeznek hasonló munkát, és vizsgálódásaik eredményei hasznosoknak bizonyulnak, ezek közöltessenek nyomtatásban is. Ezek Zeyk tervezetének főbb pontjai, a melyekből kitűnik, hogy a szerzőt elsősorban a gyakorlati érdek vezérelte. Sok hasznos, életrevaló gondolatot vetett felszínre, a melyek mind

alkalmasoknak látszottak a kitűzött célnak, hazánk gazdasága, ipara, kereskedelme föllendítésének s így az ország megerősödésének elérésére. Zeyk ígéretet tett arra, hogy ha tervezete tetszéssel fogadtatnék, tervezetét bővebben, az apró részletekre is kiterjeszkedve kidolgozza.

Gróf Teleki József tervezete más célt tűz ki a megalakítandó társaság elé. Elsősorban szűkebb hazája, Erdély érdeklé, a melynek akkori állapotát tartja szükségesnek az alapos megismerésre; csak azután foglalkozik oly kérdésekkel, melyek »a két magyar hazát« illetik. Szükségesnek tartja az oly munkát, a mely »a hazafiak pallérozását és annál fogva azoknak boldogságát« előmozdítsa és »az idegenekkel a két hazát megismertesse«. A rövid tervezet négy pontban szól: 1. a tagokról; 2. a társaság székhelyéről; 3. munkásságáról; 4. törvényeiről. A társaság igazgatója legyen Erdély kormányzója. A tagok száma ne legyen korlátozott s szavazattal választásuk meg. A tagok legyenek munkás, pártoló (segítő) és levelező tagok. A társaság székhelye, mivel szerinte a kezdeményezők marosvásárhelyiek, és a tagok legnagyobb része itt is lakik, legyen Marosvásárhely. A társaság munkásságát a következőkbe foglalja össze: 1. a két magyar hazának ismertetése; 2. haladás a nevelésben, a tudományban, gazdaságban és az iparban. A vallási és politikai kérdések tárgyalását teljesen kirekeszti a társaság munkaköréből. Ajánlatosnak tartja a nevezetesebb külföldi műveknek lefordítását. A társaság alapszabályait hét pontba foglalja össze: 1. a tagok becsületükkel kötelezik magukat, hogy vagy szellemi munkával, vagy anyagilag segítik elő a társaságot célja elérésében és törvényeit megtartják; 2. a társaság Marosvásárhelyt minden hónapban gyűlést tart; 3. a gyűléseken az egész társaságot érdeklő kérdések tárgyalassanak; az írásban beküldött munkák felolvasatnak; 4. ha valamelyik helybeli tag a gyűlésen meg nem jelenhetnék, erről jelentést tenni tartozik; 5. intézkedik a gyűlések jegyzőkönyveinek szerkesztéséről; 6. a társaság ügyei fölött szótöbbséggel határoznak; 7. ha valaki érdemtelenné tenné magát a tagságra, azt a gyűlésen szótöbbséggel kizárhatják. Gr. Teleki József tervezete már egy lépéssel közeledik a tudós társaság gondolatához.

Bolyai Farkas csak rövid vázlatot terjesztett be. Tervezetét közöltem az IK. 1917. évf.-ban (88—89. l.).

Marosi Mihály tanár tervezetében nem annyira a társaság munkakörére van figyelemmel, hanem inkább a szervezés munkáját tartotta szem előtt. Szerinte legfontosabb kellék, hogy a társaság egységes legyen. Ezt pedig úgy lehetne elérni, »ha nem annyira láttatni, mint használni kívánnak a tagok« — írja a tervezetben. »Ennek a közhaszonra törekedő Léleknek kell hát minden tagot lelkesíteni, s kizáratik innen minden,

valaki azon tsajárd fénytől kényszerítették ennek Tagjává lenni, hogy a Tudós Társaság álorczája alatt magát másokkal Tudós-nak nézettesse, noha magában s a Társaság tzeljának elérésére tehetségét se annak törvényeinek megállására akaratot nem érez.« Marosi csak munkás tagokat ajánl a társaságba való választásra. Pénzért senki sem lehet a társaság tagja. Az utazási költségeket fedezzék a társaság tehetősebb tagjai. Ajánlja, hogy a szomszéd vármegyékből a székely és a szász székekből, a nevezetesebb városokból is hivattassanak meg néhányan a társaság tagjaiul, különösen pedig oly egyének, a kiknek szabad bemenetelük van helységeik levéltárába, mert ezekben »Erdélyre nézve sok kints hever«. A beküldött munkák felett egyedül a társaságnak van joga bírálatot mondani.

A H. jelzésű ismeretlen szerzőtől való tervezet az előbbihez hasonlóan, szintén csak a társaság szervezeteire volt különösebb tekintettel. »Ezen Társaság — olvashatjuk a tervezet 4. pontjában — tökéletes elszánást, meg nem csüggedő szorgalmatosságot magába foglaló munkásságot törekedgyen a Nemzeti culturának oly előmozdítására, mely a czélba vett aránynak tökéletes és voltaképpen való értelemben megfelelő, a mi a hasznos, igaz értelmű megvilágosodásnak köz Boldogságot ígérő részét gyarapítsa az egészre nézve úgy hogy ezen kiterjeszkedés a Polgári Társaság minden szakaszzeit — egyenlő mértékbe — segítse a Polgári tökéletesedésre és köz Boldogulásra.« A statisztikán kívül igen fontosnak és szükségesnek tartja a hazai történelem, a fizika és a mennyiségtan művelését, még pedig olyképpen, »hogy a Nemzet egészszenn vétetődve, annak minden részei a szükséges culturába részesülhessenek«. Íme, a tudományok népszerűsítésének első életrevaló gondolata. Ajánlja, hogy a társaság tagjai ne csak erdélyiek legyenek. A társaságnak legyen titkára és könyvtárosa. A titkár kötelessége a levelezés. A beküldött munkák megbírálására válasszon a társaság helybenlakó tagjai közül bírálóbizottságokat. Szükségesnek tartja végül, hogy a társaság munkakörét és a tagok jogait és kötelességeit körülíró alapszabályok készíttessenek.

Van még egy részletesen kidolgozott tervezet, a melyet a kézírásból ítélve Aranka György munkájának vélek; az imént ismertetett kéziratok között *Planum organisationis Societatis Litterariae* cím alatt található. A tervezet részletesen foglalkozik a már megszűnt *Nyelvművelő Társaság* minden volt fogyatkozásával és kimutatja, hogy a társaság feloszlásának egyik oka hibás szervezete volt, mely nem tudta a tagokat egységes társasággá kapcsolni s így kellő munkásságot felmutatni. A tökéletes szervezet első követelménye a létesítendő tudós társaságnak. A tervezet három szakosztályt említ: 1. a történettudósok, 2. a magyar nyelvészek, 3. a filozofusok

osztályát. A történettudósok végeznék azt a munkát is, a mely a kéziratkiadó társaság hatáskörébe tartozik, összejöveteleiket Kolozsváron tartanák, a hol a szerkesztő laknék, ki átvizsgálná a kéziratokat és ellenőrizné a munkák nyomtatását. E szakosztály tagjai különösen a nevezetesebb történeti kéziratoknak kiadásával és történeti művek írásával foglalkoznának. A magyar nyelv művelői Marosvásárhelyt tartanák összejöveteleiket, úgy mint előbb. A filozofusok »tudományoknak mindenféle nemeiben elegendő foglalatatoskodnak« — és székhelyük Nagyenyed volna. E három szakosztály tagjai a társaság főtítkárával állának levelezésben és munkáikat egyenesen hozzá küldenék. A társaság neve *Erdélyi Országos Tudományokat Mívelő Társaság* lenne. Szól azután a társaság munkás tagjairól és azok kötelességeiről s szükségesnek tartja a pártoló tagok toborzását is. Mivel pedig a régi nyelvművelő társaság nagy Magyarországon kevésbé volt ismeretes, szükségesnek tartja, hogy az újonnan szervezendő társaság törvényeit, tagjainak névsorát a nyilvánossággal közölje. Kapsolja a társaság magához mindkét hazának jeles tudósait. Végül forduljon a társaság a királyhoz, mutassa be constitutióját, tagjainak névjegyzékét és kérjen királyi diplomát. Az utolsó részben szól a rendes és rendkívüli gyűlések tárgysorozatáról. Aranka nagy buzgósággal fogott az újjászervezés munkájához és egybeállította a társaság tagjainak jegyzékét is. A jegyzék, mely a *Társaság tagjai gondolatban* felírást viseli, a következő:

MWásárhelyi Tagok :

G. Haller Gábor helybeli protector.
 G. Teleki Domokos tisz. tag.
 G. Teleki Mihály dto.
 Szentpáli Etele dto.
 Sala Mihály dto.
 Cserey Farkas dto.
 Donáth Antal tudós tag.
 Aranka György dto.
 Mara Lőrincz tisz. tag.
 Toldalagi Mihály dto.
 Béli László dto.
 B. Kemény Ignátz dto.
 B. Balintih Ferencz dto.
 B. Jósika János dto.
 Boer Ferencz dto.
 Harsányi Sámuel dto.
 G. Nemes Ádám dto.
 Halmágyi István dto.
 G. Teleki József secretar.
 Zeik Dániel tudós tag.
 Cserey Miklós tudós tag.
 Demjén Ferencz. Prohoc.
 Cserey József tud. és fizető tag.
 Dosa Gergelj tudós tag.
 Borosnyai János dto.

Antal János percept. és actor. conser-
 Tompa János tudós tag. [vator.
 Köteles Sámuel vice secret.
 Boljai Farkas tud. tag.
 Marosi Sámuel tud. tag.
 Lengyel dto.
 Székely Márton tudós tag.
 Viski Pál dto.
 Benedek Dávid dto.
 Nemes György tudós tag.
 Dr. Kovács Antal tudós —
 Dr. Szentgyörgyi József dto.
 Dr. Mátyus Máté dto.
 A három Király Bíró Betsületből.
 Berzentzei Mihály Betsületből.
 Máthé Izsák Detto.
 Csernatonai Antal Detto.
 G. Teleki Lajos Correspondensnek.

Kolozsvárról

G. Bánffi György Fő Protector.
 G. Bethlen József Tisztességből.
 Püspök Ur cő Exja Detto.
 B. Bruckental Mihály Detto.
 G. Teleki Lajos Detto
 Cons. Koszta Detto.

Zsombori László Tudós Tag.
 Demjén József Tisztességből.
 B. Nalátszi József Detto.
 G. Mikes István Detto.
 G. Thorotzkai Pál Detto.
 B. Thorotzkai József Detto.
 B. Bornemisza József Detto.
 — Bornemisza Leopold Detto.
 G. Gyulai Ferentz Detto.
 — Gyulai István Detto.
 Pater Káts István Somlyon.
 Gyárfás a Thorda Vármegyei V. Ispány.
 Gyárfás Ferentz Kir. Biró.
 Béli István
 Sikó István
 Fülöp József
 Fő Biró Földvári Mihály
 Katona Mihály Kővár vid. főkap.
 Darvai Imreh.
 Halmágyi László correspond.

Tisztességből

Magyar Országról

G. Szétseni Ferentz
 G. Festetics György
 Hertzeg Eszterházi Miklós
 B. Prónai László
 — Prónai Gábor
 — Prónai Sándor
 — Ortzi László
 G. Haller József
 G. Török Lajos
 — Vaji József
 Vaji Lajos
 G. Desófi József
 G. Keglovits Gusztáv
 — Keglovits György
 — Csáki János
 — Csáki Emmánuel
 G. Bottyáni Aloysius
 B. Palotsai
 Kazintzi Ferentz
 Kazintzi Miklós
 Pétsi Imreh
 Tisza László
 Rhédei Lajos
 Vaji Ádám
 Kálai Miklós
 Szathmári Király József
 Ord. V. Ispány Szaboltsban.
 B. Vétsei Miklós Szathmári Fő Isp.
 Ibrányi János
 — Károly
 — Sámuel
 Patai Sámuel.
 Bernárd Ferentz
 Canonic. Hene

Canonic. Fang
 Tsercsnyés¹
 Az Enyedi Professorok mind.
 Az Udvarhelyiek is mind.
 Udvarh. Pleb. Vizi
 Cserei Imreh Szebeni Pleb.
 Éder Károly
 Két Neihauzer
 Molnár az Oculista
 Cons. Máriaffi
 Director Turi József
 Cons. Podmanjitzki
 Secr. Cserei Mihály
 A Brassai Rector.
 Medgyesi Cons. Heidendorf
 Krausz a Notar.
 Szebeni Prof. Artz.
 Pater Butzi Emil Besztertzei Prof.
 G. Kemény Sámuel Gazdája.
 G. Bethlen László.
 Turi László
 G. Mikes Sigmond.
 G. Rhédei Ádám
 B. Bánffi Pál.
 Sándor Mihály Csiki Fő Tiszt.
 G. Haller István
 B. Henter Antal
 Lukátsffi László
 B. Veselényi Miklós
 Id. B. Veselényi Farkas
 G. Bethlen Elek
 G. Bethlen Imre
 — Bethlen János
 — Bethlen Dániel
 — Bethlen Miklós
 — Bethlen Ferentz
 — Bethlen Sándor
 Katona Sigmond
 G. Teleki Károly
 Teleki László Tudós Tag.
 Idősb. Teleki Pál
 Teleki József a Sármási
 Teleki Imreh
 Teleki Sámuel a Posoni
 B. Bánffi János
 G. Haller János
 G. Kemény Simon
 G. Rhédei László
 Apor Ferentz
 G. Lázár István
 — Lázár József
 Bab a Balásfalvi Püspök
 B. Rosenfeld Tisztességből
 G. Kemény Sámuel Detto
 G. Bethlen Gergely Detto
 B. Bánffi László Detto
 G. Mikes János Detto

Tisztességből.

¹ Ez után elmaradt a jelzés: *Erély Országról.*

Cons. Strausenburg Detto.	— Herepei	} Tudós Tagok
Secr. Kenderesi Tudós Tag	— Moger Károly	
— Tartler Detto	Pater Feszzenotzki	} Tisztességb.
— Csedő Corresp.	B. Bánffi Farkas	
Veselényi József Tudós Tag.	— György	
Horváth Miklós Detto.	— József	
Imreh Domokos Detto.	— Ádám	
Ifj. Teleki József Detto.	Pater Szabó Tudós Tag.	
Idősb. G. Teleki Ferentz Tisztess.	Kis János Luth. Pap Nemes Dömölkén	
Fekete Ferentz Detto.	Tesedik Sámuel	
Cseh János correspond.	Zenovitz Eperjesi Proff.	
G. Vas Sámuel Tisztességből.	Leibitzer Detto	
Intzédi László Betsületből	B. Fischer Szathmári Püspök	
Lázár Sámuel Corresp.	Batsintzki Munkátsi Püsp.	
Sala Sámuel Corresp.	Verhovátz Zágrábi Püspök	
Dr. Nyulas	Sztratimirovits Érsek	
— Pataki	Cserai Sándor Munkás Tag	
— Intze	B. Podmanytzki József	
Dr. Szóts	Consil. Darvas Ferentz	
— Keresztes	Kovátsits Márton	
Kolovári Bíró Sztkirályi Betsül.	G. Kolonits László Kalotsai Érsek	
B. Jósika Miklós Tisztess.	Mitterbacher Daniel Skutari Püspök	
B. Apor Plebanus.	G. Bruntzvik József Tavernic.	
Pater Koros	G. Eszterházi József	
— Farkas Lajos Rect.	G. Cziráki Antal	
— Gul János	Consil. Lakits Sigmond	
— Dani Sigmond	Schikmájer Jákob Agens	
— Horvatovits	Cons. Szerdahelyi Aloysius	
Unitar. Superin. Lázár István	Pető Jákob	
Proff. Körmötzi János	Almásai Pál	
— Szabó Sámuel	Demién Antal Professor Juris	
— Méhes	Stipsits Ferdinánd Proff.	
— Szilágyi	Tomptsányi Ádám Professor	
— Szathmári Mih.	P. P. Dugonits András	
ifj. Szathmári	Takáts Ferentz	
Pataki Mozes	Cons. Lendvai Márton.	

Ez a névsor is bizonyítja, hogy az újonnan alakítandó tudós társaság egészen más alapokon és más irányban akarja munkásságát megkezdeni. E névsorban alig találunk oly nevet, amely a *Nyelvművelő társaság* tagjainak névsorában¹ előfordul. Túlnyomó részben új emberekkel és egészen új szervezettel akartak a nemzeti munkához látni. Az 1806 márczius 5-én tartott gyűlés jegyzőkönyvének tanúsága szerint a fentebb ismertetett tervezeteket mind felcívasták és a következő határozatot hozták:

1. Hogy a Tudós Társaságnak Tárda legyen Nms. Magyar Országának, és Erdélynek Esmérete, legelsőbben és pedig Erdélynek esmérete és ahhoz képest az Industriának előmozdítása.

2. Ezen Gyűlés még nem lévén Organizálva és Protocolluma nem vitethetvén egy Comissio rendeltetik, mely a közelebbi gyűlésre ennek a Gyűlésnek Protocollumát rendiben szedje és

¹ L. Jakab Elek közlésében. Figyelő XVI. k. 1884. 275. l.

3. A beadott Munkákban felvett vélekedéseket is fontolóra vévén a Tudós Társaságnak organizatiójáról terjeszszén a Társaság eleiben egy Vélekedést, a mely comiffioban kirendeltének: Aranka György, G. Teleki Jöscf, Cserei Farkas, Zeyk Daniel, Köteles Sámuel.

A társaság további sorsáról már alig találunk adatokat. Mindössze Aranka György buzgólkodásának nyomait lelhetjük fel. Egy Erdélyi Társaságra némelley készülteknek Eleji¹ czímen fennmaradtak Aranka jegyzetei, a melyekben Erdély Tudományos Esmeretének és Erdély országának Geographiai vagy földi leírása Esmeretének vázlatai olvashatók.

A társaság nem alakult meg s így minden lelkes igyekezet és előmunkálat kárba veszett.²

Általában Arankának minden törekvése meghiúsult, minden terve, szép reménye füstbe ment. Kár, hogy ezek a vállalatok nem gyökerezhettek meg Erdélyben és nem teljesíthették azt a nemes nemzeti hivatást, a melyet a lelkes alapító és a nehány mindvégig állhatatosan kitartó munkás tag a vállalkozások elé kitűzött. A kedv, lelkesedés csakhamar ellanyult, az anyagi eszközök hiánya és a közöny idő előtt hiúsították meg a nemesebb nemzeti törekvések diadalát.

FÜGGELÉK.

Aranka életét, munkásságát valamint az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságot illető dolgozatok:

Siebenbürgische Quartalschrift V. 1797. (A m. nyelvm. Társ. munkái I. k. bírálata 266—278. l.)

Székely Márton: *Aranka Gy. élete.* Tudományos Gyűjtemény. 1818. XII. k. Tud. Gyűjtemény. 1826. III. k. (Az erd. nyelvm. társ. 1819-ben újra felállítatott, de ekkor Aranka Gy. már nem élt. 206—209. l.)

Döbrentei Gábor: *Aranka Gy. életéről.* Közhasznú Esméreték Tára 1831.

Döbrentei G.: *A magy. tud. társaság története.* A Magy. Tud. Társ. Évk. I. k. 1833. 32. l.

Gr. Kemény József: *Erdélyi tudományos igyekezetek.* Uj magyar Múzeum. 1855.

¹ 1806. április 25-iki kelettel.

² A Magyar Nyelvművelő Társaság előtt alakította meg Aranka (1791. máj. 13.) az erdélyi Kéziratkiadó Társaságot, a mely azonban szintén csak rövid ideig élt. (Történetét L. Figyelő XVI. 1884. 341. és köv. l. Jakab Elek-től.) A társaság tagjai az addig szétszórtan hányódó történeti forrásműveket akarták egybegyűjteni és kiadni. A társaságnak azonban mindjárt kezdetkor nem állottak a szükséges anyagi eszközök a rendelkezésére. Az alapító tagság díja harmincz arany lévén csak kevesen (összesen 78) jelentkeztek. Mindazonáltal Bánffy György erdélyi kormányzó messzemelő pártfogásával és Aranka György lankadatlan szorgalmú munkásságával a társaság gyűjteményei is megsaporodtak és a kiadóvállalat is megindult. A társaság költségén jelent meg a Scriptores Rerum Transilvanicarum két kötete (Szeben 1797. és 1800), a mely Éder József Károly Schesaeus- és Simigianus magyarázatokkal kísért kiadását tartalmazza; továbbá Édernek Observationes criticae et pragmaticae ad historiam Transsilvaniae sub regibus Arpadianae et mixtae propaginis (Szeben, 1803.) cz. munkája.

- Szilágyi Sándor: *Az erdélyi múzeum előzményei*. Budapesti Szemle. 1859. VII.
- Vass József, Új Magyar Múzeum 1854. I. k. 401—426. és 1858. I. 394. I. V. ö. még M. Kurir 1791. évi Toldaléka 1—13. I.
- Egyetemes Magyar Encyclopaedia. 1861. I. 695—698. I.
- Magyar Történelmi Társ IX. k. 1861. (Szilágyi Sándor a két társaság megalapításáról. 203—209. I.)
- Deák Farkas: *Irodalmi polemia a múlt század végén*. Figyelő. X. 1881.
- Jakab Elek: *Aranka és az erd. nyelv művelő és kéziratkiadó társaság*. Figyelő XVI. k. 1884.
- Concha Győző: *A kilenczvenes évek reformeszméi és előzményeik*. 1885. 186. I.
- Beöthy Zsolt: *A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban*. 1887. II. 96. és köv. I.
- Ballagi Géza: *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*. 1888. 520. 523. 601. I.
- Kazinczy Ferencz levelezése* (ed. Váczy), különösen I. és II. köt.
- Kristóf György: *Aranka hét levele és három ismeretlen verse*. IK. 1905.
- Gr. Kuún Géza: *Erdélyi tud. igyekezetek*. Erdélyi Múzeum. 1900.
- Lukinich Imre: *Adalékok az erdélyi Történelkedvelők Társasága történetéhez*. IK. 1907.
- Bodor Aladár: *Döbrentei Gábor erdélyi szereplése*. Budapest, 1907.
- Rubinyi Mózes: *Az erd. magy. nyelv művelő Társaság története*. Magyar Nyelv. 1911.
- Kelemen Lajos: *Törekvések egy erdélyi múzeum alapítására*. Erdélyi Múzeum. 1909.
- Ferenczi Zoltán: *Az első magyar Shakespeare fordítás.* (Aranka Györgyé.) M. Shakespeare-Tár. 1912. 268—281. I.
- Váczy J.: *Kazinczy a szabadelvű és demokrata eszmék szolgálatában*. Irodalomtörténet 1914. 149. 154. I.
- Kristóf György: *Az első »Erdélyi Múzeum« történetéhez*. Erdélyi Múzeum. 1915.
- Szász Ferencz: *Az első »Erdélyi Múzeum« történetéhez*. Erdélyi Múzeum. 1915.
- Perényi József: *Aranka Erd. Magy. Nyelv művelő Társasága*. Irodalomtörténet 1916.
- Borz Gyula: *Kazinczy írói összeköttetései fogsága idejéig*. »Esztergom.« 1916. 73—84. I.
- Perényi József: *Aranka Gy. Erdélyi Nyelv művelő Társaságának fennmaradt nyelvtudományi kéziratai*. Magyar Nyelv, 1917.

PERÉNYI JÓZSEF.